

*Juris Bārtulis, Mg.iur., doktorants
Biznesa augstskola "Turība",
individuāli praktizējošs jurists
Latvija*

Prasības priekšmets aizgādības un saskarsmes tiesību lietās

Anotācija. Šajā rakstā aplūkoti jautājumi, kas saistīti ar lietas – jeb prasības – priekšmetu lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām. Iespējamie prasījumi konkrētas kategorijas lietās izriet tieši no tā, kādas tiesības un pienākumi personām noteikti ar materiāltiesisko regulējumu, un kāds tiesību aizskārums prasītājam viņa ieskatā nodarīts. No aizgādības un saskarsmes tiesībām izrietošās tiesības un ar šīm tiesībām saistītos pienākumus nosaka Civillikuma pirmās daļas otrās nodaļas trešajā apakšnodaļā "Aizgādība" ietvertās normas. Taču konkrētu prasījumu saraksts materiālajās normās nav ietverts.

Raksta autors, pamatojoties uz materiāltiesisko regulējumu, ir izveidojis no aizgādības un saskarsmes tiesībām izrietošu iespējamo prasību veidu sarakstu, vienlaikus vēršot uzmanību uz šo prasību izskatīšanas procesuāli tiesiskajiem problēmjaudājumiem un apsverot iespējamus risinājumus.

Raksta bāze ir normatīvo aktu, tiesu nolēmumu analīze. Izmantotas tika sistēmiskās analīzes un salīdzinošā metode.

Atslēgas vārdi: aizgādības tiesības, saskarsmes tiesības.

*Juris Bārtulis, Mg.iur., doctoral student
Turība Business University,
Independent legal practitioner
Latvija*

Subject-matter of the claim in lawsuits on custody and contact rights

Abstract. The article looks into the subject-matter of the claim in lawsuits on custody and contact rights. Potential claims in the lawsuits of the specific category depend on what rights and obligations are established for individuals based on substantive legal regulations and on the right of plaintiff violated in the plaintiff's opinion. The rights derived from custody and contact rights and the obligations linked to such rights are stipulated in Subsection 3 'Custody' of Section 2, Part 1 of the Civil Law. However, no specific list of possible lawsuits is provided in the substantive law.

The author uses substantive legal regulations to compile a list of potential claims in lawsuits on custody and contact rights, paying particular attention to the procedural and judicial issues of reviewing such lawsuits and considering possible solutions.

The article is based on the analysis of legal regulatory documents, court rulings and legal science. Systemic analyses and a comparative method are used.

Keywords: custody rights, contact rights.

*Юрис Бартулис, Mg.iur., докторант
Высшая школа бизнеса Турība,
частнопрактикующий юрист
Латвия*

Предмет иска в делах по правам опеки и общения

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы, связанные с предметом иска в делах, следующих из прав опеки и общения. Возможные требования в делах конкретной категории следуют именно из того, какие права и обязанности установлены для лиц материально-правовым регулированием и как права истца были, по его мнению, нарушены. Права опеки и общения и связанные с ними обязанности определяются нормами, включенными в подраздел

третий «Опека» главы второй части первой Гражданского закона. Однако конкретный список требований в материальные нормы не включен.

Автор статьи, опираясь на материально-правовое регулирование, составил список возможных видов требований, относящихся к правам опеки и общения, одновременно обращая внимание на процессуально-правовые проблемные вопросы рассмотрения данных исков и рассматривая возможные решения. Статья базируется на анализе нормативных актов, судебных решений и заключений правовой науки. Использованы метод системного анализа и сравнительный метод.

Ключевые слова: право опеки, право общения.

Ievads

Nav šaubu, ka aizgādības un saskarsmes tiesības ieņem īpaši svarīgu vietu ģimenes tiesību plašajā spektrā. Minēto tiesību nozīme tikai pieaug, it īpaši ņemot vērā, piemēram, saistībā ar problēmām un konfliktsituācijām, kas rodas personu migrācijas rezultātā. Tāpēc nesamazinās tiesās izskatāmo no aizgādības un saskarsmes tiesībām izrietošo lietu skaits, un šajās lietās atklājušos problēmjautājumu loks. Zīmīgi, ka Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments (turpmāk – Senāts) izdevis jau divus daļēji ar aizgādības un saskarsmes tiesībām saistītajiem jautājumiem veltītus tiesu prakses apkopjumus, kā arī ir izveidojis visnotaļ bagātīgu judikatūras krājumu. Tomēr nav grūti konstatēt, ka iztīrājamo un risināmo problēmu loks, acīmredzot, prasa minētās jomas izpētes darbu turpināt. Viens no ļoti maz pētītiem jautājumiem ir no aizgādības un saskarsmes tiesībām izrietošo lietu priekšmets, jeb tas, kāda veida prasījumus iespējams ietvert prasības pieteikumā. Konkrētu iespējamo prasījumu saraksts tiesību normās nav ietverts, tāpēc būtu lietderīgi identificēt iespējamus prasījumus minētās kategorijas lietās, vienlaikus pievēršot uzmanību atsevišķu lietu veidu izskatīšanas problemātiskajiem procesuāli tiesiskajiem aspektiem.

Kā zināms, attiecībā uz no aizgādības un saskarsmes tiesībām izrietošo lietu izskatīšanu, noteikts speciāls procesuāli tiesiskais regulējums, proti, minētās kategorijas lietu izskatīšanas kārtība noregulēta ar Civilprocesa likuma 29.¹nodaļā ietvertajām tiesību normām. Minētā nodaļa nosaka kārtību, kādā persona atbilstoši Civilprocesa likuma 1.pantam var tiesā īstenot savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību. Savukārt iespējamie prasījumi konkrētas kategorijas – šajā gadījumā ar aizgādības vai saskarsmes tiesībām saistītajās - lietās izriet no tā, kādas tiesības un pienākumi personām noteikti ar materiāltiesisko regulējumu, un kāds tiesību aizskārums prasītājam viņa ieskatā nodarīts. Ņemams vērā, ka, tā kā saskaņā ar Civilprocesa likuma 244.¹pantu lietas, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, tiesa izskata prasības kārtībā, tad prasības vispārējam pamatam obligāti jābūt prasītāja tiesību aizskārumam. Vladimirs Bukovskis prasības tiesvedību ir raksturojis šādi: “Kad personas materiālās tiesības ir traucētas, un viņai vajadzīga tiesas palīdzība un aizsardzība, - viņa griežas pie tiesas, pieprasot šo palīdzību un aizsardzību. Pēc likuma šāds pieprasījums izteicams sevišķā formā, kuru sauc par prasību” [1,286]. Mūsdienu tiesību literatūrā arī norādīts, ka prasītājs ir persona, kuras subjektīvo tiesību vai interešu aizsardzībai tiesā ir ierosināta civillietā, atbildētājs -persona, pret kuru vērsta prasība sakarā ar patiesu vai iespējamu prasītāja tiesību vai ar likumu aizsargātu interešu aizskārumu [2, 212]. Tātad, lai vērstos tiesā ar prasības pieteikumu, jābūt aizskartām vai traucētām prasītāja materiālajām tiesībām, konkrētajā gadījumā – tiesībām, kas noteiktas Civillikuma pirmās, ģimenes tiesību daļas otrās nodaļas (“Vecāku un bērnu savstarpējās tiesības un pienākumi”) trešajā apakšnodaļā (“Aizgādība”) noteiktajām tiesībām.

1. Jēdzienu “aizgādības tiesības” un saskarsmes tiesības” saturs

Civillikuma 177.panta otrajā daļā noteikts, ka aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Senāts šo legāļdefinīciju ir izskaidrojis, norādot, ka aizgādība ir “vecāku tiesību un pienākumu kopums visplašākajā nozīmē, kas ietver sevī citus, šaurākas nozīmes jēdzienus – kopīga aizgādība, ikdienas aizgādība, atsevišķa aizgādība, aprūpe, uzraudzība, saskarsmes tiesība”[3, 2]. Šis skaidrojums lielā mērā atbilst Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 10.oktobra spriedumā Nr.SKA-523/2011 sniegtajai aizgādības tiesību definīcijai. Var arī konstatēt, ka aizgādības tiesību jēga, mērķis un saturs kopumā būtiski neatšķiras nedz no Latvijas PSR Laulības un ģimenes kodeksa 62.pantā noteikto vecāku tiesību un pienākumu satura [4,159], nedz arī no Civillikuma Ģimenes tiesību daļas pamata redakcijas 177.pantā minētā vecāku varas institūta būtības.

Iespējams, varētu diskutēt par to, vai aizgādības tiesības bērna vecāki iegūst ar bērna piedzimšanu, vai ar bērna izcelšanos apstiprinoša dokumenta – dzimšanas apliecības izdošanu. Acīmredzot šī kārtība attiecībā uz māti un tēvu ir atšķirīga. Proti, saskaņā ar Civillikuma 146.panta pirmo daļu par bērna māti atzīstama sieviete, kas bērnu dzemdējusi, tātad vismaz teorētiski pierādot minēto faktu, bērna māte var vērsties tiesā ar prasību, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām arī tad, ja bērna dzimšanas apliecība nav izdota. Savukārt tēvam atbilstoši Civillikuma 146.panta otrajā un trešajā daļā noteiktajam par paternitātes pieņemumu šāda iespēja pastāv tikai tajā gadījumā, ja 1) pierādāms, ka konkrētā sieviete ir bērna māte, un 2) prasītājs ir bērna mātes laulātais, un uz šā pamata atbilstoši Civillikuma 146.panta ceturtās daļas noteikumiem bērna izcelšanos no minētās personas, apstiprina ieraksts laulību reģistrā. Citos gadījumos nepieciešams paternitāti atzīt Civillikuma 155.panta kārtībā, vai pastāvot strīdam – paternitāti noteikt tiesas ceļā.

Atbilstoši Civillikuma 178.panta pirmajā daļā noteiktajam kopīga aizgādība tiek īstenota, bērna vecākiem dzīvojot kopā, un pastāvot kopīgai saimniecībai un mājoklim, bet saskaņā ar minētā panta otro daļu kopīga aizgādība turpinās arī tad, ja vecāki dzīvo šķirti, taču tādā gadījumā tas no vecākiem, pie kura bērns dzīvo, īsteno bērna aprūpi un uzraudzību. Šā jēdziena saturs savukārt atklāts Civillikuma 177.panta ceturtajā un piektajā daļā. Proti, bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu, bet uzraudzība - rūpes par bērna paša drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu. Senāts ir izskaidrojis, ka termins „ikdienas aizgādība” (termins, kas bija ietverts Civillikuma 178.¹panta redakcijā, kas bija spēkā līdz 2012.gada 31.decembrim, un atbilst jēdzienam “aprūpe un uzraudzība”) tiek lietots attiecībā uz to vecāku, kurš ikdienā dzīvo kopā ar bērnu un nodrošina viņa ikdienas vajadzību apmierināšanu [3,2]. Atbilstoši spēkā esošajam materiāltiesiskajam regulējumam abu vecāku kopīga aizgādība tiek prezumēta, proti, pieņemams, ka tā pastāv jebkurā gadījumā, ja nav pierādāms citāds tiesiskais stāvoklis [5].

Citstarp, aizgādības tiesību kontekstā minama arī atsevišķa aizgādība – Civillikuma 178.¹panta pirmajā daļā noteikts, ka tam no vecākiem, kura atsevišķā aizgādībā bērns atrodas, ir visas no aizgādības izrietošās tiesības un pienākumi, bet otram vecākam ir saskarsmes tiesība. Senāts šā ģimenes tiesību institūta saturu ir

paskaidrojis, norādot – atsevišķa aizgādība nozīmē, ka par bērna dzīvē būtiskiem jautājumiem ir tiesības lemt vienam vecākam, nejautājot otra vecāka viedokli, piemēram, par izglītību, veselības jautājumiem, dzīvesvietas maiņu u. tml.[3,2]. Piebilstams, ka šā brīža Civillikuma tekstā ir konstatējama pretruna Senāta skaidrojumam - proti, ja saskarsmes tiesība ir aizgādības tiesību sastāvdaļa, tad viena vecāka īstenošanas atsevišķas aizgādības gadījumā varētu domāt, ka ar tās nodibināšanu otram vecākam saskarsmes tiesības ir liegtas. Tāpēc, acīmredzot, būtu lietderīgi

Civillikuma 178.¹panta pirmo daļu izteikt citā redakcijā. Jebkurā gadījumā ņemams vērā, ka atsevišķas aizgādības nodibināšana vienam vecākam nenozīmē aizgādības tiesību atņemšanu otram vecākam – uz to savos tiesu prakses apkopojumos atkārtoti norādījis Senāts [3,2], [6,4].

Saskarsmes tiesības atbilstoši Civillikuma 181.panta pirmajā, otrajā un trešajā daļā noteiktajam ir bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar jebkuru no vecākiem, brāļiem, māsām un vecvecākiem, kā arī citām personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, kā arī šo personu tiesības uzturēt kontaktus ar bērnu. Minētā panta pirmo un otro daļu iztulkojot sistēmiski, secināms, ka saskarsmes tiesības pirmām kārtām ir bērna, un tikai pēc tam – vecāka tiesības, turklāt vecākam šīs tiesības vienlaikus ir arī pienākums, toties bērnam šāda pienākuma nav. Tas atbilst jau minētajam Senāta skaidrojumam, saskaņā ar kuru aizgādības tiesības ir uzskatāmas par tiesību un pienākumu kopumu. Savukārt saskarsmes tiesības Senāts raksturojis kā to tiesību kopumu, kuras piemīt tam vecākam, kurš nerealizē bērna ikdienas aizgādību un vecāku šķirtas dzīves gadījumā nedzīvo ikdienā kopā ar bērnu.

Papildu minētajam ir būtiski ņemt vērā – kaut gan aizgādības tiesību un pienākumu kopumā atbilstoši Civillikuma 177.panta trešās daļas noteikumiem ietilpst arī bērna uzturēšana, tomēr lietas par uzturlīdzekļu piedziņu bērna uzturam nav izskatāmas atbilstoši no aizgādības un saskarsmes tiesībām izrietošo lietu izskatīšanu regulējošajām procesuālajām normām, bet gan kā prasības par naudas piedziņu.

2. No aizgādības tiesībām izrietošās lietas, to priekšmets

2.1. Atsevišķas aizgādības nodibināšana

Civillikuma pirmās, ģimenes tiesību daļas otrās nodaļas trešajā apakšnodaļā tiesas kompetence attiecībā uz lietām, kas izriet no aizgādības tiesībām, ir noteikta tikai daļēji. Proti, saskaņā ar Civillikuma 178.panta ceturto daļu vecāku kopīga aizgādība izbeidzas, kad, pamatojoties uz vecāku vienošanos vai tiesas nolēmumu, tiek nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība.

Attiecībā uz atsevišķas aizgādības civiltiesisko institūtu atklājas ģimenes tiesību duālais raksturs. Proti, no vienas puses, strīdu vai jautājumu par atsevišķas aizgādības nodibināšanu vecāki var risināt tīri privāttiesiskā ceļā, atbilstoši privātautonomijas principam, vienojoties par to, ka viens vecāks drīkst izlemt svarīgākos, ar bērna augšanu un attīstību saistītos jautājumus bez otra vecāka piekrišanas. Šāda vienošanās nav jāpamato nedz ar kādiem faktiskiem vai tiesiskiem apstākļiem, kas radītu nepieciešamību tās noslēgšanai. Savukārt tad, kad vienošanās netiek panākta, viens no vecākiem var vērsties tiesā ar prasību par atsevišķas aizgādības nodibināšanu – visbiežāk šim vecākam kā prasītājam, kaut gan tīri teorētiski ir iespējams arī lūgt tiesu nodibināt bērna atsevišķu aizgādību atbildētājam. Šādā gadījumā tiesai, kā arī bāriņtiesai kā atzinuma sniegšanai lietā pieaicinātajai institūcijai Civilprocesa likuma 89.panta izpratnē ir jāpārbauda, vai ir konstatējams pamats prasības apmierināšanai.

Civillikuma normās nav norādīts atsevišķas aizgādības nodibināšanas faktiskais pamats, tāpēc šāda strīda izskatīšanā tiesai jābalstās judikatūras atziņās. Tas, citstarp, atzīts arī Senāta 2017.gada [...] spriedumā Lietā Nr.[...] SKC-[E]/2017, norādot, ka “Civillikuma 178.panta ceturtajā daļā likumdevējs nav konkretizējis, kādos gadījumos vai, kādām situācijām izveidojoties, ar tiesas spriedumu nosakāma viena vecāka atsevišķa aizgādība”. Pirmkārt, kā visās no aizgādības un saskarsmes tiesībām izrietošajās lietās, tiesai jāvadās no bērna tiesību aizsardzības principa, kurš formulēts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pantā. Arī Senāts ir norādījis, ka atsevišķa aizgādība pār bērnu nav nosakāma, ja tas nenodrošina bērna intereses un ierobežo viena vecāka tiesības [3,4]. Otrkārt, vecākam, kurš īsteno bērna aprūpi un uzraudzību, ir nodibināma bērna atsevišķa aizgādība, ja viens no vecākiem pastāvīgi dzīvo ārvalstīs

[3,7]. Treškārt, atsevišķa aizgādība var tikt nodibināta, ja vecāku domstarpības bērna aprūpē un uzraudzībā ir tik dziļas, ka apdraud bērna normālu attīstību, proti, vecāki nespēj vienoties par būtiskiem jautājumiem, piemēram, par bērna audzināšanu, skolas izvēli, bērna dalību dažādos interešu pulciņos, brīvā laika vai skolēnu brīvlaika izmantošanas veidu u.tml.

Atsevišķas aizgādības noteikšana vecākam, kurš īsteno bērna aprūpi un uzraudzību, un dzīvo ārvalstī vai vēlas pārcelties uz pastāvīgu dzīvi ārvalstī kopā ar bērnu ir sevišķi būtiska gan no Latvijas, gan arī starptautisko tiesību viedokļa. Proti, kaut gan no Civillikuma 177.panta trešās un sestās daļas izriet, ka vecākam, kurš īsteno bērna aprūpi un uzraudzību, ir arī tiesības noteikt bērna dzīvesvietu, šis noteikums attiecas tikai uz dzīvesvietas izvēli Latvijā. Tāpēc vecāka, kuram nav nodibināta atsevišķa aizgādība, un kurš nav vienojies ar otru vecāku par attiecīgo jautājumu, pārcelšanās kopā ar bērnu uz pastāvīgu dzīvi ārvalstī ir uzskatāma par bērna nolaupīšanu Hāgas 1980.gada 25.oktobra Konvencijas par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem izpratnē.

Papildus minētajam, ņemams vērā, ka materiāltiesiskajās normās ir noteikts strikts ierobežojums atsevišķas aizgādības nodibināšanai. Proti, saskaņā ar Civillikuma 178.panta pirmo daļu kopā dzīvojoši vecāki aizgādību īsteno kopīgi. No minētās normas izriet, ka kopā dzīvojošiem bērna vecākiem nav tiesību nedz vienoties par atsevišķas aizgādības nodibināšanu, nedz celt tiesā attiecīgu prasību.

2.2. Kopīgas aizgādības nodibināšana

Kā jau iepriekš norādīts, vecāku kopīga aizgādība ir prezumējama, kamēr netiek pierādīts pretējais. Tāpēc pilnīgi jāpiekrīt tiesību literatūrā norādītajam, ka tiesību normās nav paredzēta juridiska forma, kā tiek nodibināta un juridiski konstatēta vecāku kopīgā aizgādība [5]. Minētās prezumpcijas piemērošanas gadījumā šāds tiesiskais mehānisms arī nav vajadzīgs. Citādi ir tad, ja pretējais ir pierādāms, proti, ar vecāku ārpusstiesas vienošanos vai tiesas nolēmumu (spriedumu, ja lieta izskatīta pēc būtības, vai lēmumu, ja tiesvedība izbeigta, apstiprinot izlīgumu) nodibināta atsevišķa aizgādība, bet tas vecāks, kurš neīsteno bērna aprūpi un uzraudzību, vēlas atkal īstenot kopīgu bērna aizgādību. Tad šim vecākam neapšaubāmi ir tiesības vai nu vienoties ar otru vecāku par turpmāku kopīgas aizgādības īstenošanu, vai arī vērsties tiesā ar prasību par kopīgas aizgādības nodibināšanu. Var pieņemt, ka šāda veida prasības Latvijas tiesās tiek celtas ārkārtīgi reti, un attiecīga judikatūra katrā ziņā nav izveidojusies. Tomēr nedz materiāltiesiskais, nedz procesuāli tiesiskais regulējums šādu prasības un lietas priekšmetu neizslēdz.

Prasības par kopīgas aizgādības nodibināšanu pamats var būt to apstākļu maiņa, kas bijuši par pamatu atsevišķas aizgādības nodibināšanai, proti: 1) vecāks, kurš dzīvojis ārvalstī, ir atgriezies uz pastāvīgu dzīvi Latvijā, vai 2) vecāku starpā vairs nepastāv būtiskas domstarpības attiecībā uz būtiskajiem ar bērna audzināšanu un attīstību saistītajiem jautājumiem.

2.3. Bērna dzīvesvietas noteikšana

Viens no visbiežāk izplatītajiem Civilprocesa likuma 29.¹nodaļā noteiktajā kārtībā izskatāmo lietu priekšmetiem ir bērna dzīvesvietas noteikšana pie viena no vecākiem. Ņemot vērā jau minēto Senāta skaidrojumu, ka bērna aprūpi un uzraudzību īsteno tas vecāks, pie kura bērns ikdienā dzīvo, prasījums būtu korekti jāformulē kā lūgums tiesai noteikt bērna dzīvesvietu pie prasītāja, kurš īstenotu bērna aprūpi un uzraudzību. Vienlaikus teorētiski iespējama ar prasība, kurā prasītājs, kurš nespēj vai nevēlas īstenot bērna aprūpi un uzraudzību, bet ar otru vecāku vienoties nevar, lūgtu tiesu noteikt bērna dzīvesvietu pie otra vecāka.

Arī prasības par bērna dzīvesvietas noteikšanu pamats Civillikuma normās nav formulēts, turklāt nav pat viennozīmīgi nosakāms, kāda materiāltiesiskā norma atbilstoši Civilprocesa likuma 128.panta otrās daļas 6.punktā noteiktajam ("Prasības pieteikumā norādāms likums, uz kura prasība pamatota") būtu norādāma prasības pieteikumā. Vienlaikus šāda veida prasības faktiskais pamatojums, pirmām kārtām, ir vecāku nespēja vienoties par šo jautājumu, jo konkrētās domstarpības var atrisināt, vecākiem slēdzot privāttiesisku vienošano, kā arī tas, ka prasītāja ieskatā tieši prasītājs spēs bērna interesēm atbilstošākā veidā īstenot viņa aprūpi un uzraudzību. Senāts ir norādījis, ka tiesai jāpārbauda un jāizvērtē vecāku objektīvās iespējas nodrošināt bērna pilnvērtīgai attīstībai nepieciešamos apstākļus, kā arī vecāku subjektīvās iespējas - personiskās īpašības, viņu spēja audzināt bērnu, vecāku pienākuma izpratne, morālā stāja, veselības stāvoklis un citas iespējas, kā arī bērna subjektīvā attieksme pret vecākiem (pieķeršanās tiem, vēlēšanās dzīvot kopā ar vienu vai otru vecāku un citi apstākļi) [3,3].

2.4. Aizgādības tiesību atņemšana un atņemto aizgādības tiesību atjaunošana

Atšķirībā no prasības par bērna atsevišķas aizgādības nodibināšanu un bērna dzīvesvietas noteikšanu prasības par aizgādības tiesību atņemšanu ir *expressis verbis* formulēts materiāltiesiskajās normās. Tā no Civillikuma 199.panta izriet, ka aizgādības tiesību atņemšana un atņemto aizgādības tiesību atjaunošana ir ekskluzīvā tiesas kompetencē. Savukārt Civillikuma 200.panta pirmajā daļā noteikts, ka vecākam var atņemt aizgādības tiesības, ja:

1) viņa vainas dēļ (vecāka apzinātas rīcības vai nolaidības dēļ) ir apdraudēta bērna veselība vai dzīvība;

2) vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību un tas var apdraudēt bērna fizisko, garīgo vai tikumisko attīstību.

Ņemot vērā minēto tiesisko regulējumu, nevar rasties šaubas par minēto veidu prasību pieļaujāmību un pamatošanu. Vienlaikus attiecībā uz minēto lietu kategoriju konstatējamas procesuāli tiesiska rakstura problēmas.

Proti, varētu uzskatīt, ka prasības par aizgādību tiesību atņemšanu pamatā ir prasības tiesvedības gadījumā obligātais tiesību – šajā gadījumā bērna tiesību aizskārums, un tiesas nolēmums lietā nodrošina bērnam pret šo aizskārumu nepieciešamo tiesas aizsardzību. Taču prasības par atņemto aizgādības tiesību atjaunošanu pamatā tiesību aizskārums nav, jo tiesas nolēmums, kura mērķis ir bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzība, nevar tikt uzskatīts par aizskārumu attiecībā uz vecāku, kuram aizgādības tiesības atņemtas.

Prasības tiesvedību raksturo puses, un saskaņā ar Civilprocesa likuma 128.panta otrās daļas 1.²punktu prasības pieteikumā obligāti jānorāda atbildētājs. Saskaņā ar jau minēto definīciju atbildētājs ir persona, pret kuru vērsta prasība sakarā ar patiesu vai iespējamu prasītāja tiesību vai ar likumu aizsargātu interešu aizskārums. Ja var pieņemt, ka atbildētājs lietā par aizgādību tiesību atņemšanu ir vecāks, kura aizgādības tiesības tiek lūgts atņemt (kaut arī tiesību aizskārums nav nodarīts prasītājam), tad lietā par atņemto aizgādības tiesību atjaunošanu atbildētāja nevar būt, jo nav iespējams celt prasību pret tiesu.

No Civilprocesa likuma 74.panta piektās daļas un 226.panta otrās un trešās daļas izriet, ka lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, ir pieļaujama izlīguma noslēgšana. Uz šādu iespēju norādīts arī tiesību literatūrā [2,504]. Taču lietās par aizgādības tiesību atņemšanu un atņemto aizgādības tiesību atjaunošanu izlīgumu noslēgt nevar. Proti, saskaņā ar Civillikuma 1881.pantu izlīgums ir līgums, ar kuru tā dalībnieki kādu apstrīdamu vai kā citādi apšaubāmu savstarpēju tiesisku attiecību, savstarpēji piekāpdamies, pārvērš par neapstrīdamu un neapšaubāmu. Taču lietā,

kuras priekšmets ir aizgādības tiesību atņemšana, atbildētājs nevar ar izlīgumu apņemties atņemt sev aizgādības tiesības, kā arī no šīm tiesībām atteikties, jo šāda apņemšanās nevar radīt tiesiskas sekas. Savukārt lietā par atņemto aizgādības tiesību atjaunošanu atbildētājs, ja tāds šādā lietā būtu iespējams, nevar apņemties aizgādības tiesības prasītājam atjaunot, jo, kā jau konstatēts, aizgādības tiesības atņemt un atjaunošana var tikai tiesa.

Ņemot vērā minēto, secināms, ka lietas par aizgādības tiesību atņemšanu un atņemto aizgādības tiesību atjaunošanu būtu izskatāmas nevis prasības tiesvedības, bet gan sevišķajā tiesāšanas kārtībā. Tā kā no vienas puses, šo lietu izskatīšanas kārtība ir noregulēta ar Civilprocesa likuma 244.¹pantu, tās nav iespējams izskatīt šajā kārtībā, ievērojot citas procesuālo tiesību normas, konstatējams, ka attiecībā uz šo lietu izskatīšanas procesuālo kārtību likumdevējs pieļāvis aizklātu tiesību robu, kas izpaužas zināma ierobežojuma trūkumā [7,176]. Minēto likuma robu tiesa var aizpildīt ar teleoloģiskās redukcijas metodi, nosakot, ka lietas, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, izņemot lietas par aizgādības tiesību atņemšanu un atņemto aizgādības tiesību atjaunošanu, tiesa izskata prasības kārtībā pēc vispārējiem noteikumiem, ievērojot šajā nodaļā paredzētos izņēmumus. Savukārt teleoloģiskās redukcijas izmantošanas rezultātā radušos atklāto robu tiesa var aizpildīt, pielietojot likuma analogijas metodi, proti, Civilprocesa likuma 251.pantā ietvertajā sevišķā tiesāšanas kārtībā izskatāmo lietu sarakstā ietverot lietas par aizgādības tiesību atņemšanu un atņemto aizgādības tiesību atjaunošanu. Tomēr ņemot vērā īpaši augsto kvalifikācijas līmeni, ko prasa likuma robu aizpildīšana, kā arī to, ka šādi tiesu nolēmumi netiktu uzskatīti par judikatūru, un tātad nebūtu saistoši citām tiesām, šā regulējuma trūkuma novēršanai tomēr būtu jābūt likumdevēja uzdevumam.

2.5. Saskarsmes tiesību izmantošanas kārtības noteikšana un saskarsmestiesību atņemšana

Civillikuma 182.panta pirmajā daļā noteikts, ka strīda gadījumā kārtību, kādā var izmantot saskarsmes tiesību, nosaka tiesa. Šāds strīds var rasties tiklab situācijā, kad jautājums par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību vecāku starpā nav nekādi noregulēts, kā arī tad, ja vismaz viena vecāka ieskatā nepieciešams grozīt vecāku (vai vecāku un vecvecāku) starpā noslēgto vienošanos vai tiesas nolēmumu jau noteikto saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību. Jebkurā gadījumā prasība pamatojama ar Civillikuma 181.panta pirmo un otro vai pirmo un trešo daļu, kā arī ar Civillikuma 182.panta pirmo, otro, un, ja nepieciešams – arī trešo daļu.

Atsevišķi minama lietu kategorija ir lietas, kuru priekšmets ir pienākuma uzlikšana atbildētājam izpildīt vecāku vienošanos par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību. Kā zināms, vecāki saskarsmes tiesību jautājumu nereti noregulē ar vienkāršu privātu vienošanos, nevis notariālā akta veidā, kas dotu iespēju vienošanos izpildīt ar tiesu izpildītāja palīdzību Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Šādā gadījumā prasība faktiski ceļama par saistības izpildīšanu, to papildus jau minētajām Civillikuma 181.un 182.panta normām pamatojot arī ar Civillikuma 1587.pantu, kurā noteikts līdzejā pienākums izpildīt apsolīto.

Līdztekus minētajam iespējama arī prasība par saskarsmes tiesību atņemšanu, kura pamatota ar Civillikuma 182.panta trešo daļu. Ņemot vērā minētajā normā noteikto, ka saskarsmes tiesības var atņemt uz laiku, vispareizāk būtu šādā prasībā ietvert divus prasījumus, lūdzot atņemt atbildētājam saskarsmes tiesības uz noteiktu laiku un noteikt kārtību, kādā saskarsmes tiesības izmantojamas pēc šā laika. Tomēr no tiesiskā regulējuma neizriet, ka tas būtu obligāti, tāpēc iespējams arī tikai viens prasījums – šādā gadījumā, beidzoties tiesas noteiktajam laikam, pusēm acīmredzot būtu jāatgriežas pie jautājuma par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību, šo jautājumu risinot vienošanās vai tiesvedības ceļā.

Secinājumi

1. Civilprocesa kārtībā izskatāmu lietu, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, priekšmets var būt:

- atsevišķas aizgādības nodibināšana;
- kopīgas aizgādības nodibināšana;
- bērna dzīvesvietas noteikšana;
- aizgādības tiesību atņemšana;
- atņemto aizgādības tiesību atjaunošana;
- saskarsmes tiesību izmantošanas kārtības noteikšana;
- saskarsmes tiesību atņemšana.

2. Lietas par aizgādības tiesību atņemšanu un atņemto aizgādības tiesību atjaunošanu nebūtu izskatāmas prasības tiesvedības, bet gan sevišķajā tiesāšanas kārtībā. Taču konstatējamā aizklātā likuma roba aizpildīšana būtu atstājama likumdevēja ziņā, kuram būtu jāpieņem attiecīgi Civilprocesa likuma grozījumi.

3. Šā raksta secinājumu daļas 1.punktā ietvertais iespējamo lietas priekšmetu vai prasījumu saraksts nav absolūti izsmeļošs. Proti, ir iespējams arī atsevišķi nodalīt prasības par

- pienākuma uzlikšanu atbildētājam izpildīt vienošanos par atsevišķas aizgādības nodibināšanu;
- pienākuma uzlikšanu atbildētājam izpildīt vienošanos par kopīgas aizgādības nodibināšanu;
- pienākuma uzlikšanu atbildētājam izpildīt vienošanos par bērna dzīvesvietas noteikšanu;
- pienākuma uzlikšanu atbildētājam izpildīt vienošanos par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtības noteikšanu.

Izmantoto avotu saraksts

1. Bukovskis Vladimirs, Civilprocesa mācības grāmata, Rīga, 1933.
2. Civilprocesa likuma komentāri, I daļa. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2011.
3. "Par tiesu praksi strīdu izskatīšanā par aizgādības (kopīgas, atsevišķas, ikdienas) un saskarsmes tiesībām un uzturlīdzekļiem bērnam", Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta tiesu prakses apkopojums, 2012.
4. Vēbers J., [1985]. Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksa komentāri. Rīga: Avots.
5. Vecāku varas institūta transformācija vecāku aizgādības tiesībās, Ligita Pēlmane, Jurista Vārds, 20.07.2010., Nr.29 (624).
6. Par ģimenes tiesību normu piemērošanu, Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta tiesu prakses apkopojums, 2007..
7. Neimanis J., [2004]. Ievads tiesībās. Rīga: Jānis Neimanis.
8. Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 41, 20.02.1937., ar grozījumiem.
9. Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., ar grozījumiem.

References

1. Bukovskis Vladimirs, The Coursebook of the Civil procedure, Rīga, 1933.
2. The Commentaries of the Civil procedure law, Part I, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2011.
3. "On court practice in cases of child custody (joint, sole, daily custody), contact right and child support", The Summary of court practice of the Civil department of the Senate of The Supreme Court, 2012.
4. . Vēbers J., [1985]., The Commentaries of the Marriage and Family Code of the Latvian SSR, Rīga: Avots.
5. The transformation of the institute of power of parents into the custody right, Ligita Pēlmane, Jurista Vārds, 20.07.2010., Nr.29 (624).
6. On application of norms of the family law, The Summary of court practice of the Civil department of the Senate of The Supreme Court, 2007.

7. Neimanis J., [2004]. An Introduction to Rights, Rīga: Jānis Neimanis.
8. Civil Law: a law of the Republic of Latvia. Valdības Vēstnesis, 41, 20.02.1937., with amendments.
9. Civil procedure law: a law of the Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., with amendments.